

Prvky teorie společnosti v díle N. Machiavelliho

K vydání knihy *Úvahy o vládnutí a o vojenství*

JAN SEDLÁČEK

Filozofická fakulta UK,
Praha

Myslitelé minulosti nemohou za nás řešit naše otázky a problémy. Velcí jsou mezi nimi ti, kteří jsou schopni nás svým dílem k řešení těchto otázek inspirovat, přičemž způsoby inspirace mohou být velmi diferencované.

Mezi autory, na něž se tato charakteristika vztahuje, patří rovněž italský teoretik společnosti a politiky Niccolò Machiavelli (1469–1527), jehož tři díla vyšla nedávno souhrnně v českém překladu(1). Ačkoli od Machiavelliho narození uplynulo už více než pět století, jeho práce jsou stále na celém světě vydávány a se zájmem čteny (a to nikoli pouze úzkou vrstvou odborníků), jeho názory jsou dodnes předmětem úvah teoretiků i politiků nejrozumnějšího ideového zaměření a diskutuje se o nich často téměř se stejným zaujetím, jako by šlo o našeho současníka. Přiměřenou pozornost věnovali tomuto mysliteli v posledních desetiletích rovněž teoretikové v Sovětském svazu a v ostatních socialistických zemích(2).

Machiavelli je zpravidla považován za teoretika politiky, méně se zdůrazňuje, že jeho dílo mělo širší zaměření v tom smyslu, že analyzovalo i další otázky společenského života. Machiavelliho názory svědčí o tom, že byl rovněž významným teoretikem společnosti, že patří do dějin společenských teorií, a tím i do prehistorie sociologie. Je sice pravda, že jeho teorie společnosti, jak správně napsala A. Kłoskowská, „nemá zajisté charakter koherentního systému logicky spjatých tvrzení vyvozených důsledně z akceptovaných předpokladů a odpovídajících kritériím metodologické správnosti. Má nicméně ráz teoretické reflexe vyjádřené explicitě nebo obsažené implicitě v různých tvrzeních týkajících se společenského života“ [Kłoskowská 1973 : 109].

Z témat, která zůstávají i tématy současné sociologie, se Machiavelli zabýval zejména problematikou faktorů determinujících společenský život, přičemž jeho zvláštní zájem vyvolávala otázka vztahu objektivních podmínek tohoto života a aktivní činnosti lidí. Dále se věnoval problematice sociálního členění společnosti, včetně vzájemného boje různých společenských skupin. Za pozornost současného sociologa stojí rovněž Machiavelliho názory na vztah společenského a politického poznání k praktické činnosti, z dílčích otázek pak

(1) Kniha *Úvahy o vládnutí a o vojenství* (Praha, Naše vojsko 1986; přeložil, upravil a poznámkami opatřil Josef Hajný, předmluvu napsal prof. dr. Josef Polišenský, DrSc.) obsahuje zkrácený překlad tří Machiavelliho základních děl, a to *Vladaře*, který vychází česky již popáté, *Úvah o umění válečném* (vychází česky poprvé) a *Rozprav o prvních deseti knihách Tita Livia* (vycházejí česky podruhé; předchozí překlad vyšel pod názvem *Vlády a státy* v roce 1939). Spolu s *Florentskými letopisy* vydanými v českém překladu roku 1975 má tak český čtenář k dispozici všechny Machiavelliho klíčové práce a může si učinit relativně vyčerpávající představu o teoreticky formulovaných názorech tohoto velkého myslitele.

(2) Máme na mysli zejména například práce F. M. Burlackého (1977), K. Dolgova (1981, slovenský překlad 1986), A. Kłoskowské (1954, 1973), M. Maneliho (1968) a sborník statí *Niccolò Machiavelli. Paradoxy losův doktriny* (1973). Viz rovněž recenzi tohoto sborníku (Sedláček 1975). U nás pak studie J. Kudrny (1960, 1967) a J. Polišenského (1975, 1986). Zajímavé informace o historii recepce *Vladaře* v našich podmínkách, hlavně v díle Karla Havlíčka Borovského, obsahuje práce L. Štolla [1983 : 48–53].

jeho pojetí armády a její role ve společnosti. Konečně samy Machiavelliho životní osudy, jakož i osudy jeho díla jsou také vhodným námětem sociologických úvah na téma člověk, politik a teoretik ve vztahu k době a jejím proměnám.

Společenská podmíněnost Machiavelliho názorů

Na současného marxistického badatele společnosti a politiky působí Machiavelli inspirativně především proto, že byl autorem, který přistoupil nově ke starým otázkám i k problematice, kterou před ním vytyčila měnící se situace tehdejší italské společnosti. Je známou skutečností, že vymanit se v pravý čas ze zaběhaných, stereotypních a v podstatě konzervativních způsobů řešení teoretických otázek i praktických problémů je jednou z nejobtížnějších záležitostí badatelské práce i společenskopolitické praxe.

Machiavellimu patří významné místo v dějinách společenských teorií mimo jiné právě proto, že dokázal tuto úlohu sehrát. Vzniká otázka, proč to byl on, a nikoli jiní jeho současníci, kteří se zabývali obdobnou problematikou a jichž byla celá řada. Najít odpověď na tuto otázku nám pomáhá známá myšlenka italského marxisty Antonia Gramsciho, který v této souvislosti napsal: „Před Machiavellim se politická věda utvářela buď ve formě utopie, nebo ve formě scholastického traktátu“ [Gramsci 1970 : 7](3). Znamená to, že Machiavelliho předchůdci, ale i současníci, zabývající se společností vůbec a politikou zvláště, byli většinou snílky nekalkulujícími se skutečností, vytvářejícími ve své fantazii utopické představy ideálních společností a států, které jsou po všech stránkách dokonalé, až na to, že nikdo neví, jak je prakticky realizovat, nebo od života odtrženými spisovateli nezáživných spekulativních pojednání, jejichž hlavním cílem bylo hledat stále nové argumenty pro zdůvodnění stávajícího stavu.

Machiavelli přistoupil ke studiu společnosti novým způsobem. Snažil se ve společnosti samé najít ty reálné hybné síly, které rozhodují o jejím charakteru, a vytyčil před tehdejší italskou společností cíl, k němuž by měla v zájmu svého rozvoje směřovat. Poukázal i na prostředky, jimiž je možné tohoto cíle dosáhnout. Zatímco Machiavelliho předchůdci a současníci nebyli s to překročit hranice převážně utopických a spekulativních úvah o společnosti, Machiavelliho myšlení můžeme označit za realistické(4).

Na tom, že Machiavelli dospěl k tomuto realistickému přístupu ke studiu společenského života, se podílelo několik faktorů.

Na prvním místě zajisté to, že měl bohaté zkušenosti z praktické politické činnosti. Roku 1498, když mu bylo 29 let, stanul v čele takzvané druhé kanceláře Florentské republiky. Posláním této kanceláře, kterou bychom mohli

(3) V Gramsciho myšlence je v důsledku její lapidárnosti skryto určité nebezpečí zjednodušení. Jsme si samozřejmě vědomi, že i do scholastických traktátů pronikaly prvky reality a že na druhé straně samo Machiavelliho dílo není v některých svých částech oproštěno od utopických rysů. Podstatné však je, že i za cenu jisté dávky zjednodušení je Gramsciho charakteristika heuristicky cenná.

(4) Důležité bylo rovněž to, že Machiavelli nebyl ve svém přístupu ke společenské a politické problematice zatížen náboženským světovým názorem. Nezapomínejme, že náboženské ideje, reprezentované v této době zejména učením Tomáše Akvinského, měly na většinu tehdejších sociálně politických děl značný vliv. Přitom základem Tomášova společenského učení byla tradiční křesťanská myšlenka, že řád tohoto světa je hierarchicky podřízen řádu vedoucímu k bohu, a dočasné cíle cílům věčným. Stát je podle Tomáše dokonalý jen ve sféře druhořadých dočasných záležitostí. Celkově však podléhá bohu a v tomto smyslu není suverénní. Protože přirozený řád je podřízen řádu božímu, papež, jako nejvyšší duchovní moc, může podle Tomáše kontrolovat všechny světské orgány a zasahovat do politické sféry.

přirovnat zhruba k dnešnímu ministerstvu, bylo dbát o poměrně rozsáhlé záležitosti vnitřního politického života ve Florencii, vojska, válek i zahraniční politiky. Tuto funkci vykonával Machiavelli čtrnáct let, až do období, kdy byla republika poražena a k moci se navrátil šlechtický rod Medicejských. Během této doby získal Machiavelli neocenitelné praktické zkušenosti z řešení klíčových otázek společenského a politického života. Vykonával rovněž řadu diplomatických cest do jiných italských městských států, z nichž pro jeho pozdější teoretickou práci byly nejcennější pobyty v Romagni, kde podrobně sledoval činnost jejího vládce Cesareho Borgii, a rovněž za hranice Itálie, přičemž teoreticky později nejvíce zužitkoval poznatky získané ve Francii, Švýcarsku a Německu. Bez těchto politických zkušeností by Machiavelliho teoretické závěry, znamenající novou kvalitu v dějinách názorů na společnost, nebyly myslitelné.

Ani tato skutečnost však sama o sobě Machiavelliho nový přístup k problematice společnosti a politiky nevysvětluje. Machiavelli měl zajisté mnoho současníků, kteří byli neméně významnými politiky a diplomaty, a přesto po sobě nezanechali buď žádné, nebo daleko méně významné teoretické dílo než on. Důležité bylo, z jakých sociálních pozic Machiavelli k teoretickému zpracování svých praktických zkušeností přistoupil, a jaká přitom byla jeho teoretická a metodologická východiska.

Všecké praktikopolitické jednání i teoretická činnost Machiavelliho byly podřízeny jednomu cíli, a to vytvoření silného jednotného italského státu, který by byl zárukou osvobození Itálie od cizí nadvlády a záštitou její trvalé nezávislosti. Na rozdíl od některých jiných, vyspělejších evropských zemí tehdejší doby (například Francie a Španělska) byla Itálie ekonomicky i politicky roztržštěná, o čemž svědčí skutečnost, že se v patnáctém století rozpadala do neméně než dvanácti státních útvarů. Bylo to Savojské vévodství, Milánské vévodství, Benátská republika, Romagna, Florentská republika, církevní stát, Neapolské království, Janovská republika, Markrabství Saluzzo, Monferratské markrabství, Lucca a Sienna [Machiavelli 1975 : 450]. Machiavelli byl správně přesvědčen, že pokud se nepodaří vytvořit jednotný italský stát, bude italská společnost neustále rozdirána vnitřními sváry a bude snadnou kořistí silnějších zahraničních mocností. Ostatně italské dějiny mu v tom dávaly za pravdu.

V tomto Machiavelliho postoji se projevovalo jeho hluboké vlastenectví. Položíme-li si otázku, čím bylo ono vlastenectví inspirováno, pak je třeba odpověď hledat ve dvou okolnostech. Machiavelli byl jednak inspirován slavnou minulostí italského národa, jejíž kořeny spatřoval v klasickém Římě. Mohl-li se italský národ povznést k výšinám úspěchů v minulosti, není důvod, argumentuje Machiavelli, proč by toho nemohl dosáhnout i v současnosti, zvláště když z hlediska rozvoje umění a literatury se mu to již podařilo. Na sklonku svého života se Machiavelli obrací k mladším příslušníkům italského národa s těmito slovy: „Kdo nehledá poučení v historii, neváží si své vlasti. Já už jsem příliš starý na to, abych se mohl pokusit o jakékoli reformy, ale vy jste mladí a vzdělaní a můžete se směle do něčeho tak velkého pustit, máte-li to za správné a potřebné. A jestliže Itálie dokázala dospět cestou návratu ke

Machiavelliho přístup k této problematice byl úplně jiný. Církev a náboženství považoval za důležité instituce společenského a politického života, ale posuzoval je stejně realisticky a bez jakékoli posvátné úcty jako jiné instituce. Kladl si především otázku, zda by mohly sehrát pozitivní úlohu při vytváření silné, suverénní a centralizované moci v Itálii. Odpověď na tuto otázku, položenou světsky a vědomě odhlížející od obsahu víry, byla jednoznačně negativní. Vyložení záporný byl rovněž Machiavelliho vztah k instituci papežství. Viděl v ní pouze jeden ze států, který působí na území Itálie a výrazně přispívá k její roztržštěnosti.

starověkým zdrojům k tak vysokým metám, jak jsme toho svědky v poezii, malířství a sochařství, věřím, že se jí to může podařit i ve všech ostatních oblastech našeho života“ [Machiavelli 1986 : 165].

Avšak nebyla to jen slavná římská minulost, z níž vyrůstalo Machiavelliho vlastenectví. Mocnějším impulsem byly zájmy třídy, jejíž sociální pozice teoreticky vyjadřoval a jejímž mluvčím, jakkoli ne vždy zcela vědomým, objektivně byl. Největší zájem na sjednocení Itálie měla rodící se, raná italská buržoazie, přičemž tento zájem byl motivován jak ekonomicky (postupné vytváření jednotného národního trhu bylo základní podmínkou jejího dalšího rozvoje), tak politicky (neměla zájem jakkoli se dělit o své zisky s cizími uchvatiteli, a to mohl zajistit jen silný centralizovaný národní stát).

Právě tento zorný úhel umožnil Machiavellimu zbavit se řady tradičních přístupů ke společnosti a politice, nemilosrdně odhalit jejich pravou tvář, bez iluzí a falešných mýtů ukázat, jakou roli v nich kdo hraje i jakých prostředků používá. Machiavelli uplatňoval tento přístup zcela uvědoměle, jak o tom svědčí tato jeho myšlenka: „...pokládám za vhodnější dívat se na věci tak, jak se mají ve skutečnosti, než jak se zvnějšku jeví. Je totiž velký rozdíl mezi tím, jaký život je a jaký by měl být. Ten, kdo si nevšímá reality a nechce vidět, jací lidé jsou, a staví spíše na svých přáních a představách, jak by svět vypadat měl, nedopadne dobře. A člověk, který se chce za všech okolností chovat ušlechtilé a jevit se všem jako dobrý člověk, se zlou se potáže mezi tolika lidmi, kteří dobří nejsou“ [Machiavelli 1986 : 56](5).

Ze společenského a politického jednání tehdejších státních činitelů i celých společenských skupin byla tak stržena maska, Machiavelli odhalil, co se skrývá za morálně a ctnostně znějícími argumenty a frázemi a na jeho dobu se mu podařilo relativně přesně a realisticky určit hybné síly společenského a politického života. Základem známé kritiky Machiavelliho pro amorálnost a zdemoralizovanost všech pozdějších diskusí odsuzujících tzv. machiavelismus se stalo právě toto jeho odhalení. Ukázalo se, že nový pohled z pozic nové třídy, neuznávající a nepotřebující uznávat žádné meze teoretického poznání a žádná tabu v politickém a společenském životě, byl pro většinu tehdejší společnosti, ovládanou zejména pokryteckou náboženskou morálkou, šokující. Machiavelliho „realismus má třídní charakter, projevuje se v něm důslednost požadavků nastupující třídy, revolučnost úsilí buržoazie, obnažený nacionalismus jejích třídních zájmů, její nekompromisnost ve vztahu k feudalismu, rozhodnost vykořenit všecko, co je spojeno s tímto společenským zřízením“ [Dolgov 1986 : 42—43].

Machiavelli tak sdílel osudy všech lidí, kteří píší o své době pravdu. Nemohl se zavděčit všem, a zvláště silný odpor nejen ve své době, ale i v dalších stolecích vyvolával u těch, kteří neměli sebemenší zájem, aby byly odhaleny skutečné hybné síly společenského a politického života a skutečně používané nástroje politické moci a politických vztahů. Ne náhodou si při psaní jednoho ze svých děl posteskl, že „...nelze popsat svou dobu bez urážky mnohých“ [Machiavelli 1975 : 14].

Machiavelliho realistický popis skutečnosti, který se v daných podmínkách nejvíce blížil pravdě, vyvolával odpor. V tomto smyslu nebyla Machiavelliho situace v dějinách společenských teorií výjimečná a ojedinělá. Vždy, když někdo přicházel s novými poznatky, odhalujícími skutečné hybné síly společenského života a opory stávajícího pořádku, narážel na odpor přinejmenším trojího druhu. Předně na odpor vládnoucích mocenských orgánů, které se cítily být novými poznatky ohroženy. Ruku v ruce s tím šel za druhé odpor

(5) Z hlediska společenské teorie je významné, že tento závěr se u Machiavelliho netýká pouze jedinců, ale je vztahován i na státy.

vládnoucí ideologie, jež není v podstatě ničím jiným než souhrnem myšlenek panující třídy. Konečně to byl i odpor značné části obyvatelstva, která je z nejrůznějších důvodů ve vztahu ke stávajícímu systému konformní, i když to je často v rozporu s jejími skutečnými zájmy. (Důležitou úlohu přitom hraje ekonomická vázanost většiny příslušníků společnosti na daný systém, dále skutečnost, že panující třída disponuje monopolem na šíření ideologických obsahů, a konečně i jistá inercie, setrvačnost společenského vědomí.)

Situaci, kterou po této stránce prožíval Machiavelli a která nakonec vedla i k nesprávnému a nespravedlivému hodnocení jeho díla některými společenskými skupinami a mysliteli v dějinách, pregnančně charakterizoval sovětský autor K. Dolgov, který napsal: „Když se mravností zabývají, přednášejí a píší o ní amorální lidé, když poznání a věda jsou v rukou lidí nečestných a málo vzdělaných, kteří nenávidí světlo poznání, osvěty a vzdělání, když se politikou zabývají lidé s nečistým svědomím, špinavou duší a špinavýma rukama — povrchní dobrodruzi, lháři, ničemové a politikáři — je pak možné se divit, že nenávidí toho, kdo má vědomosti, moudrého, čestného a ušlechtilého člověka? Toho, kdo hluboce chápe a vyslovuje potřeby své epochy, předbíhá vývoj mnoha oblastí lidského poznání, stejně jako vývoj člověka a lidské společnosti?“ [Dolgov 1986 : 10].

Metodologická a teoretická východiska

S Machiavelliho pokrokovými sociálně politickými východisky a postoji souvisela i jeho metoda, kterou při zkoumání, studiu i výkladu společnosti a politiky používal. Sám píše, že vědomosti z této oblasti „získal (...) pozorným studiem událostí současných i minulých, četbou historie a mnohaletým uvažováním o tom, co (...) se dočel“ [Machiavelli 1986 : 19]. Je to postup na tehdejší dobu progresivní. Machiavelli se neodvolává na spekulativní traktáty, církevní spisy a bibli, jak to bylo mezi jeho předchůdci i současníky zvykem, a zcela moderně hledá východisko svých úvah v reálných faktech, jež čerpá ze svých vlastních zkušeností a ze svědectví historiků. Nezůstává však pouze u popisu jednotlivých událostí, ale snaží se v nich najít jisté společné rysy, zobecnit je a dospět k určitým pravidelnostem a zákonitostem. Vyplývá to z jeho přesvědčení, že lidská historie není nahodilou mozaikou vzájemně nesouvisejících jedinečných aktů, ale že je výsledkem působení a střetávání dvou trvale vlivných faktorů. Prvním z nich je síla, jež je na lidech nezávislá a kterou nazývá osudem, Fortunou nebo okolnostmi, a druhým aktivní činnost lidí, jejímž základem je tzv. virtù, tj. činnost, expanzivita, dovednost nekompromisně realizovat svůj záměr(6).

Positivní a našemu myšlení blízké je to, že svou teorii společnosti a politiky Machiavelli vědomě buduje jako nástroj změny stávající skutečnosti, jako návod k jednání. „Machiavelliho nauka nebyla ve své době jen čistě «knižní» záležitostí, monopolem izolovaných myslitelů, tajnou knihou, která obíhá jen mezi zasvěcenci. Machiavelliho styl není stylem systematického autora traktátů, jací existovali ve středověku a za humanismu, zcela naopak. Je to styl člověka akce, toho, kdo chce podněcovat akci, je to styl stranického »manifestu.«“ [Gramsci 1970 : 13]. Nadto Machiavelli nezamýšlí svoje závěry jen jako

(6) Machiavelliho pojem osudu a virtù má v renesanční literatuře řadu filií a nebylo by zřejmě bez zajímavosti tyto filiace podrobněji sledovat. Tento úkol si však v naší stati nemůžeme klást. Upozorňujeme pouze na to, že zatímco ve středověku byl osud znázorňován jako otáčející se kolo, renesance rozšířila symbol osudu v podobě korábu, čímž měl být zdůrazněn význam lidské energie, možnost člověka na osud působit. Toto pojetí Machiavelli, jak je zřejmé, akceptoval a výrazně rozvinul.

návod pro jiné, ale i sám by se chtěl jejich realizace aktivně účastnit. Na konci svého života, kdy však nemá v důsledku své dřívější veřejné aktivity jakoukoli možnost prakticky se na politickém životě podílet, si stěžuje na osud, protože mu měl buď odmítnout poznat pravdy o společnosti a politice, nebo mu měl dát prostředky, aby je mohl uskutečnit v praxi [Dolgov 1986 : 157].

Skutečnost, že východisko svých teoretických úvah vidí v historii a že z ní čerpá základní poučení a fakty pro své obecnější výpovědi o politice a společnosti, patří k pozitivním rysům jeho metodologie. Historie byla v jeho době vskutku jedinou disciplínou, z níž mohl badatel snažící se oprostit od pouze spekulativního přístupu ke společenské realitě vycházet. A i když sama historická díla, z nichž čerpal, byla svou kvalitou i pojetím dějin různorodá a trpěla celou řadou nedostatků, jež si sám Machiavelli částečně uvědomoval, určité základní fakty popisovala pravdivě.

Machiavelli byl přesvědčen, že z historie lze získat nejen poznatky umožňující vypovídat obecné soudy o společnosti a politice, ale že historické poznatky jsou rovněž návodem pro to, jak postupovat v přítomnosti(7). Tento postoj vyplýval z Machiavelliho mylného přesvědčení o neměnnosti základních znaků lidské přirozenosti. „Celá historie“, napsal, „je dílem lidí, jejichž náruživost a sklony se nemění, a tudíž i výsledky jejich konání musí být sobě podobné“ [Machiavelli 1986 : 350]. Na jiném místě k tomu dodává: „Přemýšlíme-li objektivně o toku dějin, dojdeme ke zjištění, že svět se od svých počátků nemění a dobro i zlo ruku v ruce procházejí celou jeho existencí. Jedinou změnou, kterou můžeme pozorovat, je jejich přelévání přes hranice zemí do jiných“ [Machiavelli 1986 : 262]. A konečně: „Přehlízíme-li lidské dějiny, vidíme, že tužby a cíle nejrůznějších národů se nemění a jsou si velice podobné. Jestliže tedy budeme pečlivě analyzovat minulost, můžeme v ní najít návod, jak si počínat v přítomnosti, a vyčíst z ní i prostředky, jakých bylo za podobných okolností použito“ [Machiavelli 1986 : 232].

Jak je však možné, že lidská přirozenost je neměnná, a přesto dochází v dějinách ke změnám, i když podle Machiavelliho pouze ke změnám cyklickým? Machiavelli tvrdí, že je to způsobeno proměnlivostí vzájemného vztahu základních faktorů společenského života, tzn. osudu (okolností) a virtù. V určitých etapách vývojového cyklu jsou osud a okolnosti více nakloněny lidské aktivitě, v jiných méně. V závislosti na tom se společnosti a národy nacházejí buď ve stadiu úpadku, nebo vzestupu. „I když touhy a vášně činí jedince i národy podobnými, liší se mezi sebou schopností realizace tužeb a záměrů. Základním termínem (...) Machiavelliho teorie je pojem virtù, který se týká právě této diferenciací“ [Kłoskowská 1973 : 119].

Machiavelli však správně upozorňuje, že minulost nám nemůže být vzorem ve všem a za všech okolností. Lidé mají ve zvyku chválit staré časy a na současnost si stěžovat. To však není způsobeno tím, že v minulosti by bylo všechno lepší, ale tím, že o minulosti se nikdy nemůžeme dozvědět úplnou pravdu. „To, co dobře neslouží ke cti, zůstává obyčejně pod pokličkou, a naopak, co ji věncí slávou, to z plna hrdla opěvuje — ať jde o vítěze, nebo o poražené, takže potomci obou znesvářených stran mají důvod vychvalovat dávné časy“ [Machiavelli 1986 : 261]. A protože lidská nenávisť je podle Machiavelliho vyvolána buď závistí, nebo strachem, a minulosti se nemusíme ani bát, ani jí závidět, máme k ní zpravidla nekritický vztah.

(7) Polský autor J. Szacki v této souvislosti výstižně poznamenává, že „Machiavelli z jedné strany používá historii jako laboratoř, v níž se ověřují určitá tvrzení týkající se člověka a státu, z druhé strany jako pokladnici morálních vzorů, jimiž by se měli řídit jeho současníci“ [Szacki 1973 : 146].

Naproti tomu dobu, v níž žijeme, současnost, dobře známe, a to nejen její dobré stránky, ale i to, co se nám na ní nelíbí. Máme proto sklon hodnotit ji hůře, i když třeba ve srovnání s minulostí stojí v mnoha ohledech výš.

„Na jedné straně tedy lidé z pochopitelných důvodů nekriticky vychvalují minulost, na straně druhé se však také v mnohém nemýlí, když ji stavějí nad naši přítomnost. Jestliže lidé ve spořádaném a prosperujícím státě reptají na současnost a oslavují minulost, pak očividně nemají pravdu, je-li jim však osudem přisouzeno prožít svůj život v době úpadku své země, pak nostalgické vzpomínky na minulost jsou jistotně na místě“ [Machiavelli 1986 : 261—262].

Tímto argumentem Machiavelli zdůvodňuje nespokojenost Italů se současností. Jejich minulost totiž byla veliká a obdivuhodná, „zatímco přítomnost se topí v bídě, potupě a porobě, vše se dusí v morálním bahně (...). Všechna neřest našeho světa je o to opovrženímhodnější, že se v ní válejí i lidé, kteří si činí nárok na neomylnost a na zbožňování všemi ostatními“ [Machiavelli 1986 : 262].

Své poslání proto vidí Machiavelli v tom, aby zachytil všechno podstatné, co by bylo možné z minulosti oživit a aby tak zejména mladým lidem své doby ukázal, kudy se mají ubírat do budoucnosti. „Mám za to, že je povinností vzdělaného muže učit ostatní dobrou, jež pro zlobu doby nemohl sám uskutečňovat, aby se toho jednou mohlo chopit z mnoha povolaných jen několik málo vyvolených, jimž přízeň nebes a osud nabídnou k tomu příležitost“ [Machiavelli 1986 : 262—263].

Pojetí dějin

Machiavelliho pojetí dějin je v mnohém poplatné době. Projevuje se to zejména v tom, že Machiavelli v souladu se svými předchůdci i současníky nepřekročil tradiční chápání historického vývoje, jež se konstituovalo už v antice a jež tento vývoj chápalo jako cyklický. Antika, středověk ani renesance se ještě nedopracovaly ideje vývoje jako pokroku, jako vzestupného vývoje. I ti nejpronikavější myslitelé této doby předpokládali, že v dějinách nic kvalitativně nového nevzniká, že jednotlivé vývojové etapy se pouze cyklicky opakují a že „... v tomto začarovaném kruhu se dosud točí všechny státy na světě“ [Machiavelli 1986 : 178].

V rámci celkového cyklického vývoje však Machiavelli změny nejen uznává, ale považuje je za potřebné a nutné. Všechny společenské jevy, zejména pak všechny národy procházejí podle Machiavelliho obdobími vzestupu a úpadku. Tato období se střídají a právě tato skutečnost naplňuje Machiavelliho určitým optimismem, který spočívá v tom, že ocitl-li se určitý národ na samotném dně svého vývoje, v nejhlubším úpadku, jaký si lze představit, znamená to, že níže už nemůže klesnout, a objektivní procesy, které Machiavelli nazývá, jak jsme již viděli, různě, vytvoří nakonec situaci, která umožní nový vzestup.

Tento vzestup však není automatický. Musí se na něm podílet lidé svou aktivní činností. Na tomto místě dospíváme k další pozoruhodné machiavelliovské tematice, která je předmětem zájmu badatelů společnosti dodnes, a to k tematice vztahu objektivní společenské nutnosti a subjektivní činnosti lidí.

Osud podle Machiavelliho lidem pouze nabízí možnosti a příležitosti jako jakýsi materiál, ale lidé mu musí dát tvar podle svých představ. Bez této možnosti a příležitosti by síla jejich ducha byla neplodná, stejně jako bez oné síly by poskytnutá příležitost byla promarněná a zůstala by neproměněná. Všichni, kdož v minulosti prosluli svými činy jako významné historické osobnosti, mohli děkovat osudu za šťastný sběh okolností, ale ty nemusely samy

o sobě ještě nic znamenat, kdyby tito významní jedinci nepochopili nabídnoutou příležitost [Machiavelli 1986 : 31].

Na jiném místě k tomu Machiavelli napsal: „Veliký úspěch, sláva a velké činy nejsou jen dílem výjimečnosti toho kterého člověka, ale také předem nachystanou shodou okolností osudem, jenž mu příležitost buď poskytne, nebo nedopřeje. Pro velké dějinné okamžiky si osud vybírá vynikající muže, kteří dokáží rozeznat nabízenou příležitost, a naopak na druhou stranu podstrčí slabé a nerozhodné, kteří jen urychlí pád starých pořádků. Najde-li se člověk ochotný postavit se mu do cesty, vezme mu možnost jakkoli zasáhnout, popřípadě ho zavrás zbaví života“ [Machiavelli 1986 : 298].

Machiavelli rovněž blíže specifikuje, jaký je poměr mezi osudem a subjektivní lidskou činností, a píše: „Všechno je zpoloviny dílem osudu a zpoloviny, anebo alespoň zčásti, dílem člověka“ [Machiavelli 1986 : 75]. Přirovnává osud k rozvodněné řece, která zaplavuje roviny, vytrhává stromy, boří domy, splavuje hlínu a ukládá ji na jiné místo. Všichni před ní utíkají, vzdávají se před nezkontrolovatelností živlu a nesnaží se mu vzdorovat. To všechno se může stát. Neznamená to však, že by lidé v době, kdy řeka pokojně teče svým korytem, neměli budovat hráze, hloubit řečiště a zvyšovat břehy, aby omezili ničivé následky, až přijde povodeň. „Stejně je tomu s osudem. Ukáže svou zhoubnou moc všude tam, kde mu nestojí v cestě organizovaná síla, a nezapře se právě tam, kde nejsou břehy a hráze, které by ho zadržely“ [Machiavelli 1986 : 76].

Z těchto úvah vyvozuje Machiavelli velmi přesný a ve svých základních rysech dodnes platný závěr. Každý jedinec, každá společenská skupina musí počítat s objektivními podmínkami své činnosti. Trvale úspěšný může být jen ten, kdo se přizpůsobí měnícím se podmínkám. V rozporu s historickými okolnostmi nelze stále jednat. „Lidé mohou jít osudu na ruku, ale nemohou se mu postavit do cesty, mohou tkát nitky osudového útku, ale nemohou je přestříhnout“ [Machiavelli 1986 : 298]. Na druhé straně však to neznamená, že lidé by se měli okolnostem jen přizpůsobovat. „Záměry osudu našťástí nikdo nezná, ale právě proto by člověk v žádné situaci neměl klesat na mysli a zoufat, ale věřit a pracovat pro lepší příští“ [tamtéž]. Lidé sami musejí jednat a vyvíjet aktivitu, chtějí-li dosáhnout vytyčených cílů, a zejména chtějí-li změnit situaci, která je jim nepříznivá. Přitom je podle Machiavelliho „vždycky plodnější jednat rázně než opatrnicky, protože Šťěstěna je žena a jen dokud ji ovládáš pevnou rukou, udržíš si ji. Přeje mladým, prudkým a smělým, a odvrací se od chladných počtářů“ [Machiavelli 1986 : 77].

V Machiavelliho díle nacházíme i prvky moderní metodologie, jakou je historismus. Machiavelli uznává, že „každé společenství má svou vlastní osobitou vývojovou cestu“ [Machiavelli 1986 : 181], a proto „každou situaci musíme řešit podle konkrétních podmínek“ [Machiavelli 1986 : 278]. Machiavelli si uvědomuje, že existuje určitý rozpor mezi podle jeho mínění neměnnou lidskou přirozeností a měnícími se podmínkami. „Proto se mění lidské osudy — od vrcholného štěstí až po pád na úplné dno — jelikož se mění doba“ [Machiavelli 1986 : 320]. Totéž platí i o státních zřízeních. Republiky jsou podle Machiavelliho z tohoto hlediska životnější než absolutistické vlády, a to proto, že jsou pružnější ve vztahu k době a domácím poměrům [Machiavelli 1986 : 320].

Jak je z našeho výkladu Machiavelliho pojetí dějin zřejmé, Machiavelli se jako renesanční myslitel a humanista již osvobodil od dříve převládajícího názoru, že možnosti člověka působit na okolní svět jsou mizivé a že vše podstatné v životě individua i společnosti závisí na boží vůli. Dospěl k závěru, že lidé mohou vlastní aktivitou výrazně modifikovat svůj úděl i úděl společ-

nosti. To, co dnes nazýváme historickou nutností, však nechápal jako objektivní výsledek vzájemně se střetávajících zájmů společenských skupin, nezávislý na vůli jedinců, ale jako mimo ně existující neznámou a ne zcela ovladatelnou sílu.

Pozitivní na tomto pojetí je uznání aktivní role člověka, to, že se Machiavelli vymanil ze středověkého fatalismu. Pozitivní je dále i to, že Machiavelli vytušil, že v dějinách nevládne libovůle a náhoda, že „zákony života lidské společnosti jsou (...) podobné přírodním zákonům“ [Machiavelli 1986 : 267], že člověk vždy musí počítat s reálnými okolnostmi své činnosti a že na základě znalosti těchto okolností a znalosti toho, co nazývá lidskou přirozeností, je možné předvídat budoucnost a orientovat lidskou činnost žádoucím směrem. Avšak k myšlence, že i okolnosti jsou výtvorem lidí, jejichž zájmy se však vzájemně střetávají, takže výsledkem je pak to, co si nikdo nepřál a co se jim jeví jako na nich nezávislá síla, ačkoli je to jejich vlastní produkt, se ještě nedopracoval.

Pojetí struktury společnosti

Z dnešního sociologického hlediska stojí za pozornost rovněž Machiavelliho úvahy o sociální struktuře. Machiavelli nepochybuje o tom, že společnost byla v minulosti a je i v jeho době vnitřně rozčleněná a že její jednotlivé skupiny jsou vzájemně nepřátelské, a proto mezi nimi dochází k boji. Základem tohoto boje jsou rozdílné zájmy jedinců a společenských skupin, přičemž za nejdůležitější považuje Machiavelli zájmy majetkové a mocenské. O tom, jak velký význam majetkové zájmy mají, svědčí podle Machiavelliho to, že „lidé spíš zapomenou na smrt třeba i vlastního otce než na ztrátu majetku“ [Machiavelli 1986 : 59]. Stejně tak i „touha po moci je jedna z nejsilnějších vášní, ovládá rozum i srdce a potlačí i tak silné city, jako je láska k rodičům či dětem“ [Machiavelli 1986 : 308].

Jakkoli se Machiavelli hlubší analýzou příčin rozdílných zájmů nezabýval a v souladu se svým celkovým pojetím společnosti měl tendenci je hledat v neměnné lidské přirozenosti, to znamená, že nepronikl a ve své době ani nemohl proniknout k podstatě vlastnictví, zjistit jeho původ a tak správně objasnit vzájemný poměr zájmů člověka a jeho postavení ve vlastnických vztazích, jsou u něho určité náznaky toho, že si uvědomoval roli materiálních faktorů při společenských přeměnách. Nejdále v tom postoupil při analýze válek, když napsal: „Lidé, zbraně, peníze a chleba jsou hybné páky války“ [Machiavelli 1986 : 163]. Dějinný vývoj i soudobá politická praxe poskytují podle Machiavelliho pro obecnou tezi o rozhodující roli majetkových a mocenských zájmů nepřeborné množství konkrétních důkazů.

Za základní protikladné složky každé společnosti považuje Machiavelli lid a boháče. Mezi nimi dochází k neustálému boji, jehož výsledkem jsou podle konkrétních okolností různé politické formy moci. Machiavelli si správně uvědomuje souvislost mezi ekonomickým postavením společenských skupin a jejich postavením v politických mocenských strukturách. Píše, že „zájmy mocných a zájmy lidu jsou vždycky protichůdné“ [Machiavelli 1986 : 181] a „v každém státě existovali utlačující a utlačovaní“ [Machiavelli 1986 : 182].

Machiavelli však nezůstává u této obecné charakteristiky složek společnosti a vymezuje je konkrétněji. Tak ve Florencii své doby rozlišuje šlechtu, měšťany a prostý lid [Machiavelli 1975 : 15], přičemž šlechtu charakterizuje takto: „Koho nazývám šlechticem? Člověka, který žije zahálčivým způsobem v hojnosti z výnosu svého majetku, na němž však nepřeloží stéblo stéblem“ [Machiavelli 1986 : 253]. Šlechtu hodnotí velmi negativně, a to hlavně proto, že

patří mezi ty síly, které brání vytvoření nových státních útvarů v Itálii a zejména jednotného italského státu. „Tato vrstva je nejzarytější nepřitelem občanské pospolitosti a občanských svobod“ [Machiavelli 1986 : 253].

Naproti tomu hlavní záruku pozitivních změn spatřuje v lidu. Píše o něm, že je moudrý a stálý, dokáže správně předvídat budoucnost, umí většinou rozlišit pravdu a lež, má-li možnost, volí si do svého čela schopné a morální představitele, tam, kde se podílí na vládě, dosahují státy rychlejšího rozvoje, není sobecký a má smysl pro obecné blaho, bez jeho činnosti nelze uvádět do života sebelepší zákony a nařízení a dopouští se méně chyb než jednotliví vládcí.

Proto nejstabilnější a nejodolnější jsou ta politická zřízení, která se opírají o lid, a proto podpora lidu je neselehávající prostředek proti jakýmkoli spiknutím. Lid je také nejjistější zárukou svobody, stráží ji ostražitěji než kterákoli jiná síla a nepřipustí, aby se stala výsadou jen určité složky společnosti.

Za nejlepší státní formu, která se v budoucnosti stane státní formou sjednocené Itálie, považoval Machiavelli republiku, a to právě proto, že v ní nositelem moci je lid. „V republikách bývá sice za mírových časů bouřливо, ale v okamžicích ohrožení a společné bídě se umějí nevidaně sjednotit. (...) Proto u svobodných států nelze sázet na vnitřní politické konflikty a hodnotit je jako rozštěpení, vedoucí k snadnému vítězství uchvatitele“ [Machiavelli 1986 : 292].

Řada pozitivních a obdivuhodných Machiavelliho výroků o lidu vyvolává otázku, koho měl pod tímto pojmem na mysli. I když Machiavelli sám nikde přesné vymezení lidu neuvádí, z kontextu jeho díla můžeme soudit, že za složky lidu považuje především drobné vlastníky z řad řemeslníků, kupců a rolníků(8). Obdobný názor zastává i sovětský autor K. Dolgov [Dolgov 1986 : 137–138]. Lid tedy Machiavelli v podstatě ztotožňuje s ranou italskou buržoazií, která — jak jsme již výše uvedli — měla objektivně největší zájem na vytvoření jednotného italského státu.

Za pozornost stojí i některé Machiavelliho poznámky týkající se rozdílů mezi pojmy lid a dav. V Machiavelliho díle nacházíme určité postřehy, jež z tohoto autora činí předchůdce teorií davu, jak se s nimi setkáváme v současné sociální psychologii. Píše například, že lidé „skryti v davu jsou nadmíru srdnatí, zejména pokud jde o slova, ale jakmile jim začne hrozit postih, nevěří jeden druhému a pokorně uposlechnou příkazů a zákonů“ [Machiavelli 1986 : 255]. Uvědomuje si rovněž, že „živelný projev rozběsněného davu (...) bývá strašný a ničivý“ [tamtéž]. Lid nemůže být ponechán sám sobě. Aby bylo jeho vystoupení úspěšné, musí mít svého vůdce, který je nejen organizátorem, ale také prozíravým myslitelem, jenž je schopen předvídat důsledky takového vystoupení.

Machiavelli si byl nejen vědom existence sociálních rozporů, ale správně v nich viděl i hybnou sílu společenského života. V tom se projevuje jako předchůdce moderního dialektického myšlení. Domníval se například, že dokonalost starověké římské republiky pramenila z rozporů mezi lidem a senátem [Machiavelli 1986 : 179]. „Jakmile však dosáhl římský stát stadia pokoje a klidu, oslabil se natolik, že se uzavřela zřídla jeho růstu. Řím vymýtil spolu s kořeny nepokojů i hnací princip svého vývoje“ [Machiavelli 1986 : 185]. Trvalá rovnováha sil ve společnosti není možná. Život je v neustálém pohybu a nedá se najít nějaká střední cesta, jež by rozpory ve společnosti navždy vyloučila.

(8) V této souvislosti stojí za zmínku, že za řemeslníky se subjektivně považovali i největší renesanční umělci.

Rozpory a spory ve státě nelze uměle potlačovat, popírat a tvářit se, jakoby neexistovaly. Takový postup nutně skončí nezdarem a ohrozí bytí pospolitosti. Spory a nenávisť, které se mezi občany rodí, je třeba otevřeně projednávat. „Tam, kde takový ventil neexistuje, uchylují se občané obvykle k jiným, postranním a pro stát velmi nebezpečným prostředkům. Nic neupevní vnitřně i navenek republiku víc než taková zákonná instituce, v jejímž rámci se mohou neshody vybit“ [Machiavelli 1986 : 187]. Rozpory vedou k rozvoji ovšem pouze tam, kde je domovem zdravý morální základ. „Tam, kde je však jádro shnilé, ani sebelepší zákony nic nespraví“ [Machiavelli 1986 : 204].

Cenné na Machiavelliho úvahách o roli rozporů ve společnosti je rovněž to, že správně vytušil i jejich metodologický aspekt. Byl totiž přesvědčen, že badatel, který z jakéhokoli důvodu při analýze společenského života rozpory přehlíží nebo je dokonce zakrývá a jejich existenci popírá, dospívá k mnohem méně hodnotným a mnohem méně užitečným závěrům než ten, kdo v nich naopak vidí podstatné stránky společenského života.

Snad nejlépe to vyjadřuje v úvodu k *Florentským letopisům*, když vytýká autorům, kteří psali dějiny Florencie před ním a kterých si jinak velmi váží, že „v podání válek Florentanů s cizími panovníky a národy byli sice velmi důkladní, že však o občanských rozepřích a domácích svárech a jejich následcích buď zcela pomlčeli, nebo se o nich zmínili tak krátce, že nemohou přinést čtenářům ani užitek, ani potěšení. Mám za to, že tak učinili buď proto, že se jim tyto děje zdály příliš podřadné, než aby je považovali za hodny písemné památky, nebo že se obávali, aby neurazili potomky těch, jež by ve svém vyprávění musili hanit. Oba tyto důvody (...) se mi nezdají hodnými velkých mužů. Neboť skýtá-li nějaký děj potěšení nebo ponaučení z dějin, pak je to jen ten, který je popsán věrně. A je-li nějaké ponaučení užitečné občanům spravujícím stát, je to ono, které ukazuje příčiny nenávisti a roztržitosti ve státech, aby poučivše se cizími chybami, mohli se udržet v jednotě“ [Machiavelli 1975 : 15].

Závěr

V naší stati jsme si mohli blíže povšimnout pouze některých stránek Machiavelliho díla z těch, které mohou být pro současného sociologa v mnohém inspirativní a zajímavé. Stranou jsme ponechali další otázky, zejména Machiavelliho pojetí politiky, v němž je zvlášť exponovaná a dodnes živá problematika vztahu politiky a morálky(9). Stejně tak jsme neanalyzovali ani problém tzv. machiavelismu a obecněji problém dalších osudů Machiavelliho díla až do současnosti, jenž má rovněž řadu sociologických aspektů. Přesto však je snad i tak zřejmé, že díla velkých společenských myslitelů minulosti, k nimž Machiavelli patří, nejsou zdaleka jen antikvární záležitostí a má smysl se k nim i dnes vracet, a to jak pro poučení a inspiraci, tak i proto, abychom s nimi vedli dialog, který může naše současné názory v mnohém obohatit.

Literatura

- Burlackij, F. M.: *Zagadka i urok Nikkolo Makiavelli*. Moskva, Molodaja gvardija 1977.
Dolgov, K.: *Reněssans i političeskaja filosofija Makiavelli*. Novyj mir 1981, č. 7—8.
Slovenský překlad: Dolgov K.: *Esej o filozofii moci*. Bratislava, Tatran 1986.

(9) Důležitý z této oblasti a pro další vývoj společenské teorie významný je například Machiavelliho poznatek, že sociální svět i jednotlivci jsou manipulovatelní a tento svět je konstruovatelný, známe-li lidské sklony, vášně a potřeby.

- Garfunkel, A. Ch.: *Renesanční filozofie*. Praha, Svoboda 1987.
- Gramsci, A.: *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu*. Praha, Svoboda 1970.
- Kłoskowska, A.: *Machiavelli jako humanista na tle włoskiego Odrodzenia*. Łódź 1954.
- Kłoskowska, A.: *Spoleczna teoria Machiavellego*. In: Niccolò Machiavelli. Paradoxy losów doktryny. Warszawa, Książka i Wiedza 1973.
- Kudrna, J.: *K Machiavelliho názorům státně politickým a historickým*. Filozofický časopis 1960, č. 4.
- Kudrna, J.: *Machiavelli a Guicciardini*. Brno, UJEP 1967.
- Machiavelli, N.: *Florentské letopisy*. Praha, Odeon 1975.
- Machiavelli, N.: *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha, Naše vojsko 1986.
- Maneli, M.: *Machiavelli*. Warszawa, Wiedza Powszechna 1968.
- Niccolò Machiavelli. *Paradoxy losów doktryny*. Warszawa, Książka i Wiedza 1973.
- Polišenský, J.: *Machiavelli, jeho dílo a společnost, ve které žil*. In: Machiavelli, N.: *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha, Naše vojsko 1986.
- Polišenský, J.: *Machiavelli, machiavelismus a Florentské letopisy*. In: Machiavelli, N.: *Florentské letopisy*. Praha, Odeon 1975.
- Sedláček, J.: *Niccolò Machiavelli. Paradoxy losów doktryny (recenze)*. Sociologický časopis 1973, č. 2.
- Szacki, J.: *Użytki historii w doktrynie politycznej Machiavellego*. In: Niccolò Machiavelli. *Paradoxy losów doktryny*. Warszawa, Książka i Wiedza 1973.
- Stoll, L.: *K dějinám politických ideologií v období renesance*. Praha, Svoboda, Horizont 1983.

Резюме

Я. Седлачек: Элементы теории общества в творчестве Н. Макиавелли

Статья написана по случаю сводного чешского издания трех основных произведений Макиавелли под названием «Размышления о власти и о военном деле» (Прага 1986). Она рассматривает вопрос, чем взгляды Макиавелли могут быть интересными и вдохновляющими для современного социолога. Автор указывает на то, что вопреки общепринятому мнению, Макиавелли был не только теоретиком политики, но он рассматривал и другие стороны общественной жизни.

Статья сначала дает анализ социальной обусловленности взглядов Макиавелли, указывает на то, в чем они были в свое время новыми и чем был вызван факт, что по своему реализму и прогрессивности они отличались от взглядов его предшественников и современников.

Далее автор обращает внимание на методологические и теоретические исходные точки творчества Макиавелли, подчеркивает его стремление исходить не из спекуляции, а из фактов, приобретенных, в частности, но собственному политическому опыту и по труду историков. Он подчеркивает также стремление Макиавелли, направленное на то, чтобы приобретенные знания были инструментом практического изменения тогдашнего итальянского общества.

В следующей части автор анализирует понимание истории Макиавелли. Он отмечает, что Макиавелли не вышел за рамки традиционной античной и средневековой концепции исторического развития как циклического движения. Одновременно, однако, он подчеркивает, что Макиавелли нащупал диалектику отношения исторической необходимости и деятельности людей в истории, причем пришел к прогрессивному заключению, что люди могут своей собственной активностью значительно модифицировать свою участь и участь общества.

Заключительная часть статьи обращает внимание на взгляды Макиавелли относительно структуры общества. Автор отмечает, что Макиавелли осознавал внутреннюю дифференциацию общества на взаимно враждующие группы, борющиеся друг с другом. Он указывает на ряд позитивных суждений Макиавелли о роли народа в истории и задается вопросом, какие социальные категории Макиавелли рассматривал под понятием народа. Автор отмечает, что Макиавелли усматривал в социальных противоречиях движущую силу развития и что он нащупал в них также важный методологический аспект истинного познания исторической действительности.

Статья приходит к заключению, что творчество великих мыслителей-обществоведов прошлого, к числу которых Макиавелли относится, имеет не только историческое значение; к ним имеет смысл и сегодня возвращаться, как для поучения и вдохновения, так и затем, чтобы с ними вести диалог, который может в многом обогатить наши современные взгляды.

Summary

J. Sedláček: Elements of the Theory of Society in N. Machiavelli's Work

The paper was written on the occasion of the collected Czech edition of Machiavelli's three principal works under the title *Considerations on the Government and on Warfare* (Prague 1986). It dwells upon reflections on the question as to what the present-day sociologist may find interesting and inspirational in Machiavelli's views, and points out that Machiavelli was not only a theorist of politics — though he is currently considered as such, but that he was concerned with other aspects of social life as well.

To begin with, the paper analyzes the socially conditioned character of Machiavelli's views. It brings out what was new in them at that time, and what caused them to diverge from the views of both his predecessors and contemporaries, owing to their realism and progressiveness.

The paper then takes account of the methodological and theoretical bases of Machiavelli's work, attaching great importance to Machiavelli's endeavour to proceed not from speculations but from facts gained particularly through one's own political experience and from the works of historians. Paramount attention is also devoted to Machiavelli's efforts aimed at turning the knowledge acquired into a tool of practical change in the Italian society of that time.

As far as the Machiavelli's conception of history concerns it is stated that he never surpassed the traditional antique and medieval conception of historical development as a cyclic motion. At the same time, however, it is pointed out that Machiavelli anticipated the dialectics of the relation between historical necessity and human activity in history, and arrived at the progressive conclusion that people are capable of considerably modifying their lot, as well as the lot of the society, by means of their own activity.

The concluding part of the paper is concerned with Machiavelli's views of the structure of society. Attention is drawn to the fact that Machiavelli was conscious of the inner differentiation of society into mutually inimical groups which tend to fight against each other. A number of Machiavelli's positive statements about the role of people in history is referred to, and the question is posed which social categories were embodied in Machiavelli's conception of people. It is pointed out that Machiavelli considered social contradictions to be the motive power of development and presumably to involve an important methodological aspect of the truthful cognition of historical reality.

The paper arrives at the conclusion that the works of great social thinkers of the past, among whom Machiavelli belongs, are no antiquarian matter: even today there is sense in returning to them — not only for instruction and inspiration, but also in order to engage in a dialogue with them: this might enrich our present views in many respects.